

РОЗВИТОК ОПЕРАТИВНОГО МИСЛЕННЯ ШАХІСТІВ-СПОРТСМЕНІВ

Актуальність наукового дослідження зумовлена фактом мінімізації робіт з вивчення показників мислення шахістів. На даний момент специфіка шахового спорту полягає у тому, що постійно оновлюється великий обсяг теорії дебютів і зіграних партій. В результаті розвитку комп'ютерних технологій в шаховому спорті стали використовуватися інформаційно-пошукові, навчально-тренувальні та ігрові комп'ютерні програми, що забезпечило інтенсифікацію тренувального процесу. Завдяки інформаційно-пошуковим програмам та інтернету стало можливим оперативне отримання та обробка інформації. Прогрес у розробці ігрових шахових програм дозволяє використовувати їх як спаринг партнерів і помічників в аналізі позицій. Навчально-тренувальні програми істотно підвищують якість самостійної роботи спортсменів. Застосування комп'ютерних технологій дозволяє удосконалювати діагностику професійно значущих інтелектуальних функцій шахістів, особливо оперативного мислення [4,5,6].

За класифікацією, прийнятою в теорії спорту, шахи відносяться до абстрактно-ігрових видів спорту, результат в яких у вирішальній мірі визначається не руховою активністю спортсмена, а абстрактно-логічним обігруванням суперника. Отже, спортивне тренування в шахах і рухових видах спорту має серйозну відмінність – відсутність в тренуванні шахіста впливу на нервово-м'язову систему, яка займає значне місце в тренуванні в рухових видах спорту. Істотно відрізняється по характеру, в розумових і рухових видах спорту, вплив на пам'ять і мислення. У першому випадку спортсмен постійно маніпулює абстрактною інформацією, у другому – конкретними образами технічних і тактичних дій. І в будь-якому випадку питома вага психічних функцій в рухових видах спорту значно нижча, ніж в шахах. У зв'язку з цим вдосконалення навчально-тренувального процесу в шаховому спорті істотно залежить від можливості діагностики і спрямованої корекції професійно значущих інтелектуальних якостей шахістів-спортсменів [6,8].

Оперативне мислення - це одна з основних інтелектуальних функцій шахіста, що визначає якість розрахунку варіантів. Об'єктивна діагностика оперативного мислення дозволяє забезпечити контроль динаміки спортивної форми, відбір перспективних спортсменів, оперативний контроль ефективності спрямованості психофізичних засобів впливу.

Функціональний підхід до діагностики інтелекту полягає в аналізі ряду інтелектуальних функцій незалежно від того, в яких видах діяльності вони проявляються. і яка структура розумових дій їх реалізує. Сюди відносяться. перш за все. тести, що визначають рівень розвитку досліджуваної функції. Структурний підхід спрямований на вивчення системи розумових дій в конкретних. історично сформованих, видах професійної діяльності.

незалежно від того, які інтелектуальні функції реалізуються. Структурний підхід забезпечується головним чином тестами досягнень. Особливий інтерес представляє група тестів, що займає проміжне положення між вирішенням одночасно завдання і функціонального, і структурного підходів. Мова йде про тести інтелектуальних функцій, спеціалізованих за видами діяльності та покликаних вирішувати завдання психологічного контролю процесу формування професійних навичок [1,2,3].

У роботі представлена подібна розробка - бланковий тест оперативного мислення (ОМШ). У тесті перед тестуючим поставлена задача за мінімальну кількість часу знайти найсильніше рішення. Експериментатор задає позиції, які слід подумки вирішити і слідкує за часом, що затрачається для рішення завдання. У разі помилкової відповіді (або рівноцінному йому 1-2 хв. мовчанню), експериментатор говорить рішення тестуючому, після чого робота триває. Якщо відбувається три помилки поспіль, тестування припиняється і експериментатор підбирає простіші тести. Інструкція орієнтує тестуючого приділяти увагу швидкості і точності роботи в рівній мірі. Оцінка результатів проводиться за критеріями точності, ефективності і стійкості безпомилкового функціонування.

Впровадження бланкового тесту ОМШ і його модифікацій в практику шахового спорту обмежується особливостями процедури тестування. До них відноситься необхідність участі тренера-оператора, який подає і приймає аудіосигнали, наявність кількох зон уваги, повільна обробка результатів. Удосконалення процедури стає можливим при використанні комп'ютерної технології.

Тест починається з демонстрації на моніторі шахової дошки з розташованими на ній фігурами. Кількість фігур і стимулів визначається особливостями спортсмена і завданнями тестування. Тестуючому необхідно зберігати в пам'яті протягом усього експерименту образ комбінації цих фігур, що постійно повинен змінюватись в нього в уяві аж доки не буде знайдено правильного рішення. У разі неправильної відповіді на екрані відновлюється позиція перед помилкою. Після вказівки правильного поля процедура тестування триває. Контрольованими показниками тестування є номер тесту, час його проходження, кількість стимулів і помилок. Ведеться статистичний облік цих даних.

Після обробки результатів визначаються наступні показники: ефективність (продуктивність) - відношення кількості правильних відповідей до загального часу проходження тесту і точність - відношення числа правильних рішень до загальної кількості стимулів.

У комп'ютерному тесті діагностики оперативного мислення, на відміну від його бланкових попередників, на екрані монітора поєднуються зони уваги: шахова дошка, відеосигнал та результати обробки матеріалів експерименту. Крім того, комп'ютерною технологією реалізуються функції тренера-оператора (подача і прийом стимульного аудіосигналу, відновлення позиції в разі помилки випробуваного, контроль часу). Таким чином, забезпечується можливість самостійної роботи спортсмена та оперативне отримання інформації.

На даний момент існують такі основні системи навчання оперативного мислення шахістів-спортсменів:

- система Ботвинника – навчання використовувати апробовані методи підготовки. Психологічний і фізичний стан. Перегляд шахової літератури. Вивчення всіх партій майбутніх суперників, особливості їх гри і улюблені дебютні варіанти. Підготовка дебютних схем, які плануються використовуватися. 3-4 схеми за білих і така ж кількість за чорних. Дослідження даних схем в тренувальних партіях. За тиждень до початку турніру припинення всіх шахових занять, майстерність домашнього аналізу.

- система Німцовича – скорочення формального баласту. Проведення аналізу на двох дошках: на одній “зависає” позиція яка розглядається, на іншій рухаються фігури, потім повертається позиція до аналогу на першій дошці. Характеристика блокади, центр і розвиток сил. Думки аналізу елементів шахової стратегії. Трактуння ряду правил, які повністю переходять у деталі і на практиці дають можливість розібратися в складних позиціях. Порівняння складних положень з повсякденними речами.

- система аналізу партій – підготовча стадія: без аналізу проходимо через партію роблячи помітки (уточнення дебюту, коли закінчилася теорія, яка оцінка позиції по “Рибці” чи за “Фріцом”, перша відмітка після закінчення теорії, відмітка де потрібно було звернути в більш кращий варіант); визначення переломних моментів боротьби, різка зміна позиції (+, -, =), відзначається поміткою напроти потрібного ходу без аналізу; якщо був книжковий ендшпіль – знову до “Рибки” роблячи відмітку. Стадія аналізу – починається власний аналіз без комп’ютера всіх ходів з галочками яких не більше 10; час аналізу повинен не перевищувати часу партії для одного гравця. Задача знайти в проміжку між відмітками як і чому змінилася позиція, що треба було робити вам і вашому противнику, який хід був сильнішим. Стадія перевірки – з комп’ютером (сильнішим шахістом). Де помилилися в аналізі, яку тактику чи стратегію свою чи чужу прогавили, був в даній партії план природний чи вимушений. Стадія ліквідації помилок – вивчення конкретного дебютного варіанту, за партіями майстрів, з примітками і відповідною кінцевою позицією.

- система сучасного шахового тренінгу. Розминка оперативної пам’яті. Розминка рішення позицій. Оцінка позиції по фрагментах з вказуванням статистичної і динамічної оцінки. Мітельшпіль – оперативне мислення. Ендшпіль точні типові позиції та їх пошук. Втілення діагностики і тренування психічних функцій в практику даного виду.

- новітня комп’ютерна система. Система тестування, формула успіху: 2200 ЕЛО + 2 роки праці = міжнародний майстер; широке використання персональних комп’ютерів і шахових програм; вивчення дебютів за програмою Chess Assistant; рішення тактичних позицій за програмою ST-ART; гра за допомогою програм Genius або Hiarcс; вивчення стратегічних питань по програмі «Шахова стратегія»; рішення етюдних позицій по програмі «Шахові етюди»; чотириденне заняття шахами на протязі 4,5 годин. Складність прикладів які вирішуються і збільшуються з наростанням. Участь в турнірах з контролем 2 години і більше по 15-10-5хв. [6,7,8].

Отже, оперативне мислення - це одна з основних інтелектуальних функцій шахіста, що визначає якість розрахунку варіантів. Об’єктивна діагностика оперативного мислення дозволяє забезпечити контроль динаміки спортивної форми, відбір перспективних спортсменів, оперативний контроль ефективності спрямованості психофізичних засобів впливу. Самостійний

інтерес представляє можливість використання тесту оперативного мислення шахіста не тільки як засіб діагностики, а й тренування.

Оперативне мислення – одна з основних професійно важливих якостей шахіста. І ця якість формується та розвивається за допомогою таких систем:

- система Ботвинника,
- система Німцовича,
- система розбору партій,
- система сучасного шахового тренінгу,
- новітня комп'ютерна система.

Література

1. Анастаси А., Урбина С. Психологическое тестирование. - СПб.: Питер, 2005. - С.91-93.

2. Барташников А. А. О содержательной валидации тестов, специализированных по виду интеллектуальной деятельности // Вопросы психологии. - 1987. - №2. - С.146 – 151.

3. Єрмаков С. С. Психологічні тести в мережі інтернет і перспективи їх застосування в спортивній практиці // Фізичне виховання студентів творчих спеціальностей. - 2004. - №3. - С.8-23.

4. Зинченко Т. П. Память в экспериментальной и когнитивной психологии. - СПб.: Питер, 2002. - С.248-249.

5. Матвеев Л. П. Основы заальной теории спорта та системи підготовки спортсменів. - К.: Олімпійська література, 1999. - С.16-17.

6. Семенко Ю. Шахи в Україні. Мюнхен, 1980 – 250 с.в турнірах з контролем 2 години і більше по 15-10-5 хв.

7. Сімкін Ю. Є., Суханов В. Ю., Барташников А. А. Об'єктивна діагностика оперативного мислення у шахістів-спортсменів // Теорія і практика фізичної культури.- 1984. - №2. - С.55-56.

8. Штатнов В. В., Сімкін Ю. Є. Перспективи психофізичної інтенсифікації та реабілітації в шаховому спорті // Фізичне виховання студентів творчих спеціальностей. - 1999.- №10.- С.20-22.